

*Н. М. КОНОНЕНКО, керівник районної психологічної служби відділу освіти
(Кобеляцька райдержадміністрація Полтавської області)*

ОСОБИСТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА І УПРАВЛІННЯ УЧНІВСЬКИМ КОЛЕКТИВОМ

Наукові праці МАУП, 2002, вип. 4, с. 98–101

Важливою умовою підвищення ефективності навчально-виховного процесу в установах освіти є оптимізація управлінської діяльності керівників шкіл в управлінні школою як системою, а також педагогів в управлінні учнівськими колективами.

М. Битянова [1] виокремлює два блоки психологічних параметрів, які розглядаються як умови ефективного педагогічного управління учнівським колективом:

1. Різні функціональні аспекти управлінської діяльності педагога.

2. Соціально-оціночні та рефлексивно-оціночні навички педагога, самооцінка стилю ставлень, особистісні якості педагога.

Складові першого блоку здебільшого впливають безпосередньо. Складові другого блоку частіше впливають опосередковано, через функціональні аспекти взаємодії.

Ефективність управлінської діяльності вчителя, як стверджують Л. Карамушка і Є. Рогов [3; 5], залежить від психолого-педагогічної компетентності педагога, яка є однією з важливих умов соціально-педагогічної адекватності сприйняття педагогом різних психологічних аспектів своєї педагогічної взаємодії.

Для дослідження адекватності сприйняття педагогом варіантів своєї педагогічної взаємодії нами було використано тест Т. Лірі. За цим тестом, який базується на тому, що особистість проявляється в поведінці, актуалізованій у процесі взаємодії з оточуючими, можна систематизувати емпіричні спостереження у вигляді восьми варіантів міжособистісної взаємодії (октантів) [2; 4].

Дослідженням, яке було проведено протягом 2000–2001 навчального року у школах Полтавської та Дніпропетровської областей, охопили 21

педагога та 557 учнів-старшокласників. Узагальнені результати дослідження засвідчили, що педагоги стикаються із значними труднощами із набуття ними та використанням у взаємодії з дітьми навичок рефлексивно-регулятивного плану.

У процесі дослідження за тестом Лірі було вивчено ставлення класного керівника до свого актуального "Я" та сприйняття класного керівника учнями (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінювання класним керівником свого актуального "Я" та сприйняття його учнями (значення у балах)

Клас, класний керівник	Октанти							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Клас 1	11,78	7,12	6,73	3,23	5,23	6,56	10,62	9,34
Класний керівник	5	4	7	5	5	9	13	13
Клас 2	9,42	6,35	6,85	3,35	8,78	8,64	11,70	11,30
Класний керівник	5	6	8	2	3	5	10	8
Клас 3	11,80	5,02	7,40	5,43	6,42	9,11	9,80	9,03
Класний керівник	10	5	6	4	5	8	10	10
Клас 4	9,81	8,07	8,61	6,54	7,14	8,47	9,00	8,54
Класний керівник	10	7	8	3	8	8	10	9
Клас 5	11,62	7,39	7,77	4,39	6,03	7,93	10,71	11,16
Класний керівник	7	4	7	0	5	6	13	10
Клас 6	10,81	6,00	6,42	3,01	6,23	8,00	10,81	11,41
Класний керівник	5	3	6	6	10	10	10	12
Клас 7	8,03	7,06	6,09	3,09	6,01	7,05	10,10	8,09
Класний керівник	5	5	5	5	7	8	13	10

Закінчення табл. 1

Клас 8	10,84	5,84	6,08	2,12	7,04	7,60	11,56	12,04
Класний керівник	6	2	8	11	11	9	6	6
Клас 9	12,42	7,11	7,12	2,63	6,41	9,12	12,20	10,02
Класний керівник	2	5	8	5	7	3	7	10
Клас 10	12,30	7,51	7,13	4,12	5,30	7,52	11,71	10,70
Класний керівник	6	7	8	3	3	5	9	8
Клас 11	9,31	9,90	9,61	11,20	6,61	8,50	6,92	7,83
Класний керівник	6	4	6	5	8	5	10	12
Клас 12	12,52	7,82	7,91	4,00	7,60	8,53	11,60	11,31
Класний керівник	3	3	4	4	6	5	10	12
Клас 13	9,41	4,02	4,81	2,80	5,61	5,62	7,40	6,63
Класний керівник	8	5	5	3	10	8	9	12
Клас 14	12,93	7,93	8,70	7,04	4,71	7,91	9,80	10,22
Класний керівник	9	7	9	4	6	4	9	10
Клас 15	10,40	5,81	5,92	2,23	6,04	7,72	10,71	10,80
Класний керівник	5	6	5	4	8	7	8	12
Клас 16	9,00	8,04	11,71	6,79	4,64	6,39	6,07	6,25
Класний керівник	6	1	5	7	10	7	7	3
Клас 17	10,80	6,52	7,19	5,10	7,29	6,00	9,48	11,14
Класний керівник	5	7	8	10	7	5	6	10
Клас 18	12,14	7,57	7,57	4,05	5,00	8,28	11,43	10,38
Класний керівник	3	9	6	12	4	8	6	1
Клас 19	11,27	7,45	7,73	5,55	6,36	7,00	8,36	9,36
Класний керівник	12	6	6	1	4	9	11	12
Клас 20	10,93	7,53	7,60	8,33	9,40	11,20	13,53	13,33
Класний керівник	4	3	7	9	11	7	14	14
Клас 21	10,83	7,20	7,77	4,27	6,00	8,33	11,03	11,27
Класний керівник	14	9	5	2	5	9	12	12

Примітка. Октанти: 1 – владно-лідуючий; 2 – незалежно-домінуючий; 3 – прямолінійно-агресивний; 4 – недовірко-скептичний; 5 – покійно-сором'язливий; 6 – залежно-слухняний; 7 – співробітницько-конвенційний; 8 – відповідально-великодушний.

Максимальна оцінка рівня за кожним октантом дорівнює 16 балів, але вона поділена на чотири ступеня вираженості ставлення [2; 4]: *адапована поведінка*: 0–4 бали – низький; 5–8 балів – помірний; 9–12 балів – високий; *екстремальна поведінка до патології*: 13–16 балів – екстремальний.

Здійснено змістовну характеристику наведених вище даних (табл. 2).

Таблиця 2

Змістова характеристика типів міжособистісних стосунків класних керівників (з погляду учнів і класних керівників)

Октант	Зміст системи стосунків класних керівників	Оцінка учнями, %	Зміст системи міжособистісних стосунків	Оцінка класними керівниками, %
1. Владно-лідуючий	Нетерпимість до критики, переоцінка власних можливостей Здібності наставника і організатора Догматизм і деспотичність	76,2 4,8 19,0	Здібності наставника і організатора Нетерпимість до критики, переоцінка власних можливостей Прагнення дати поради Догматизм і деспотичність	57,2 19,0 19,0 4,8
2. Незалежно-домінуючий	Схильність до змагання, суперництва Виокремленість позиції у групі Впевненість і незалежність	85,7 9,5 4,8	Схильність до змагання, суперництва Впевненість і незалежність Виокремленість позиції у групі	52,4 38,1 9,5
3. Прямолінійно-агресивний	Наполегливість у досягненні мети Надмірна впертість, недружелюбність	81,0 19,0	Наполегливість у досягненні мети Надмірна впертість, недружелюбність Щирість, безпосередність	90,6 4,8 4,8
4. Недовірко-скептичний	Реалістичність у судженнях Наполегливість у досягненні мети Образливість, недовірливість, схильність до критиканства	57,1 33,3 9,6	Реалістичність у судженнях Наполегливість у досягненні мети Образливість, недовірливість, схильність до критиканства	52,4 28,6 19,0
5. Покійно-сором'язливий	Виконання чужих обов'язків з бажанням Завищене почуття провини, самознищення	85,7 14,3	Виконання чужих обов'язків з бажанням Скромність, сором'язливість Завищене почуття провини, самознищення	52,4 23,8 23,8
6. Залежно-слухняний	Потребує допомоги Надконформність	52,4 47,6	Потребує допомоги Надконформність Потребує довіри з боку оточуючих	61,9 28,6 9,5
7. Співробітницько-конвенційний	Компромісна поведінка Дружелюбність Нестриманість у проявах дружелюбності	71,4 23,8 4,8	Компромісна поведінка Нестриманість у проявах дружелюбності Дружелюбність	52,4 28,6 19,0

8. Відповідально-великодушний	Гіперсоціальні установки	76,2	Гіперсоціальні установки	57,1
	М'якосердечність, надобов'язковість	19,0	Альтруїзм	19,0
	Альтруїзм	4,8	М'якосердечність, надобов'язковість	14,3
			Виражено готовність допомагати і співчувати оточуючим	9,6

Наведені дані свідчать, що типовими проявами у поведінці вчителів є нетерпимість до критики, переоцінка власних можливостей, наполегливість у досягненні мети. Досить характерними є догматизм і деспотичність, трапляються, з одного боку, виокремленість позиції вчителя при взаємодії з класом, надмірна впертість, недружелюбність, з іншого — виконання чужих обов'язків з бажанням, образливість і недовірливість, потреба в допомозі, надконформність, завищене почуття провини, компромісна поведінка, яка наближається до нестриманості у проявах дружелюбності, гіперсоціальні установки.

Непоследовність у поведінці вчителів від авторитарності до надмірної опіки над дітьми негативно впливає на формування в учнівських колективах самостійності, відповідальності, організованості.

Недостатньо розвинені у вчителів рефлексивно-регулятивні можливості. Там, де 76,2 % учнів бачать у поведінці вчителя нетерпимість до критики, переоцінку власних можливостей, вчителі вбачають здібності наставника і організатора (57,2 %). Недостатньо точно прогнозують вчителі оцінки дітей щодо таких якостей, як впевненість і незалежність, образливість і недовірливість, конформність, скромність, сором'язливість.

Результати діагностування було проаналізовано за двома основними факторами: домінування — дружелюбність (табл. 3 і рисунок) [2].

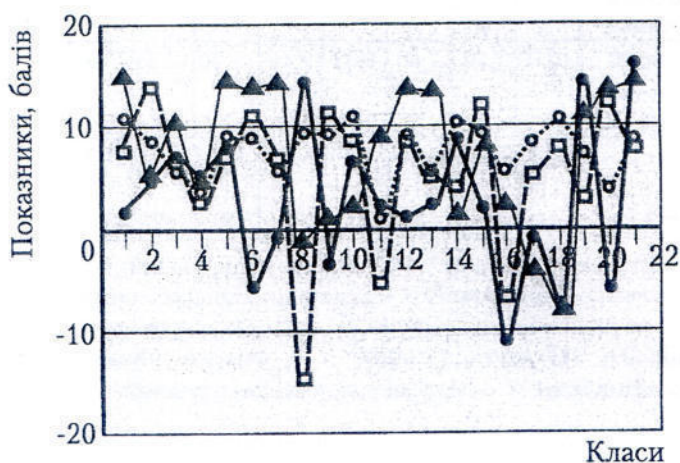
На думку учнів, домінування є переважачим варіантом міжособистісних стосунків у 13 класних керівників (61,3 %), на думку вчителів, — у 6 класних керівників (28,6 %).

Вірно спрогнозовані класними керівниками показники учнів щодо переважання домінування і дружелюбності лише у двох класах (10 і 21), що становить 9,5 %.

Наші дані дослідження оцінки учнями варіантів міжособистісних стосунків класних керівників з учнями загалом збігаються з результатами діагностики, отриманими М. То-

Типи міжособистісних стосунків класного керівника з учнями за факторами "домінування — дружелюбність"
(з погляду учнів і класних керівників)
(значення у балах)

Клас	Фактор			
	Домінування		Дружелюбність	
	Учні	Вчителі	Учні	Вчителі
1	11,22	2,10	7,78	15,10
2	8,84	5,50	13,02	5,50
3	5,15	7,62	7,72	10,42
4	3,78	5,50	2,08	6,90
5	9,99	8,60	8,05	14,40
6	9,08	-5,70	11,68	13,10
7	5,53	-0,60	7,52	13,60
8	9,52	13,66	-13,40	-0,60
9	9,78	-2,90	11,82	1,10
10	11,62	7,90	9,22	3,10
11	1,30	2,20	-6,06	9,60
12	9,52	1,20	9,30	13,00
13	5,34	2,20	6,38	12,40
14	10,44	9,30	4,30	2,10
15	9,09	1,90	12,25	9,30
16	5,14	-11,00	-7,17	3,40
17	8,10	-0,60	6,15	-3,40
18	11,07	-8,00	8,79	-8,40
19	7,89	13,60	2,98	11,80
20	3,39	-6,30	12,07	13,30
21	8,95	16,00	8,55	14,00

Типи міжособистісних стосунків класного керівника з учнями:

- домінування (учні);
- дружелюбність (учні);
- домінування (вчителі);
- ▲— дружелюбність (вчителі)

бою [6]. Учні відмічають насамперед високий ступінь прояву у класних керівників владно-домінуючого компонента стилю взаємодії з учнями, хоча самі класні керівники оцінюють такий ступінь прояву вдвічі нижчим, ніж учні.

Отже, у виборі оптимальних варіантів міжособистісних стосунків класних керівників з учнями існують певні проблеми. У вчителів недостатньо розвинені навички рефлексивно-регулятивного плану, що залежить від психолого-педагогічної компетентності педагога.

Ефективність управлінської діяльності вчителя істотно залежить від рівня оволодіння ним психолого-педагогічними знаннями. Такі знання вчителі можуть одержувати не тільки шляхом самоосвіти, а й завдяки використанню організованих форм навчання (колективних та індивідуальних) у тісній взаємодії з психологічною службою.

Література

1. *Битянова М. Р.* Личностные особенности классного руководителя и эффективность руководства коллективом старшеклассников: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. — М., 1991.
2. *Диагностика социально-психологических характеристик малых групп с внешним статусом: Учеб. пособие для студ. вузов.* — СПб.: Лань, 1999.
3. *Карамушка Л. М.* Психология управления заведениями средней школы: Моногр. — К.: Ніка-Центр, 2000.
4. *Реан А. А., Коломинский Я. Л.* Социальная педагогическая психология. — СПб.: Питер, 1999.
5. *Рогов Е. И.* Личность учителя: теория и практика: Учеб. пособие для студ. вузов. — Ростов н/Д.: Феникс, 1996.
6. *Тоба М. В.* Психологические детерминанты диалогового педагогического спілкування: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. — К., 1999.